

NAŠI ZAPISKI

Socialna revija.

Izhajajo enkrat na mesec. — Naročnina za celo leto K 8.—, polletno K 1:50, posamezne številke 30 h.
Rokopise sprejema uredništvo, naročnino pa upravlštvo „Naših Zapiskov“ v Ljubljani.

Leto V.

Ljubljana, meseca marca 1907.

Št. 3.

Volilno geslo intelligence.

Zdi se človeku, da je izgubila duševna inteligenca med slovenskim ljudstvom vsako vodilno in odločilno besedo. Pa ne le pri nas, po vsi srednji Evropi lahko opazamo, kako indiferentna je inteligenca v javnem življenju in posebno na njegovi skrajni levici, v politiki. Zadnji čas, ko se popularizira naše javno življenje, je postala popularna parola slovenskega klerikalizma: „Ne volim osebe, temveč stranko!“ V našem javnem življenju se kaže, kako solidarno in enotno nastopa na eni strani demagogična demokracija in kako osamljena je inteligenca na drugi strani; plaha in razbita.

Ta prikazen na zunaj nerazumljiva, je vendar docela naravna. Med inteligenco razkol. Uniformirane mase, ki so dosedaj med Slovenci reprezentirale inteligentne vrste, postajajo ne le dolgočasne, temveč silno prazne in — neinteligentne. Poleg tega propadajočega, v negotovosti se lovečega sveta pa nastopa resnični svet inteligentov, svet, ki ne vprašuje toliko po uglednem in komodnem družabnem stališču, nego po resnični umstveni naobrazbi. Bolj kot kdaj prej se kaže sedaj, da je vsako resnično močno umstveno hotenje samozavestno, v svojih potih in v svojem nastopu sigurno.

Med slovenskimi kandidati za državni zbor sta se pojavili dve literarni imeni: *Ivan Cankar* in *Ethin Kristan*. Oba seveda kot socialisti. Vsakdanje misleči svet špekulantov smatra socializem za naivnost in otročarijo sanj. In zato je slovenski svet molčal o tem gotovo nenavadnem dogodku; ne zaradi tega, ker pojav ni bil vsakdanji, ne; zaradi tega, ker si nihče ni znal razlagati nenavadnega, samozavestnega in sigurnega nastopa reprezentantov slovenske intelligence.

Individualist Cankar — socialist? Pravzaprav tiči v tem nekako nasprotje. In vendar nič nenavadnega. Kdo se je čudil ljudskemu zastopniku D'Anunziu? kdo Björnsterne Björnsonu? In vendar oba ne le literarni, temveč naravnost lirični imeni. Kdor je čital Björnsonov govor o republiki in njegove pravljice, je mislil na dva človeka. Bil pa je to eden in isti človek, dosleden in gredoč do konca. Ko sta postala Briand in Viviani francoska ministra, ju je izključila

socialnodemokratična stranka iz svojih vrst. Pri volitvi v poslansko zbornico sta zmagala; kandidati proti njima so propadli. Tisti francoski delavci, ki so pahnili od sebe ministra, so jima prišli ob času volitve nasproti z rožami v rokah. Tisti hip so pozabili tisti delavci na svoje sovraštvo, prezirljivost, na svoje sklepe; volili so Brianda in Vivianija, ki sta se tudi v buržoazijskem svetu izkazala kot zelo porabljiva človeka.

Ali je mogel kdo dvomiti le hip, da ne bi tudi resnična slovenska inteligenca sledila tem vzorom? In poti do teh ciljev?

Na ustnicah tistih temnih senc iz vrst inteligence, ki so premagali sami sebe, svojo individualnost in postali tako prazni lonci, iščoč za svoje malenkostne strasti priložnosti v vsakdanji politični burji, na ustnicah tistih brezsrčnih senc, ki povišujejo Kristusa zato, da ostane ponižan, je zaigral prezirljiv nasmeh. Drugi del tako zvane „intelligence“ pa je, zabarikadiran s svojo vsakdanjo dolgočasnostjo, napravil za svojimi gostilniškimi mizami obraz čudečega se bebca. Ta del ni zinil ničesar ne prej ne poslej, ker je imel toliko zdravega inštinkta, da je slutil pretečo neumnost. Poslužil se je torej praktičnega, taktičnega manevra: molka.

Tako je bila torej zavesa preklana in pokazala se je sicer še neizhojena, vendar natančno zarisana pot.

Zgodilo se je: Neokretni, demagogični, kmetski, Mozesovi demokraciji se je postavila nasproti demokracija kulture. Za nič manj ne gre nego za to, ali gremo dalje za žarečim zapadom, ali pa se ustavimo tam, kjer je oblekel spokorni, v pohlevnosti se topeči Črtomir svojo meniško kuto.

Cankarja poznamo kot pisatelja. Njegov naglavni greh je ta, da ni pisal za uniformirano maso brezdušne, tako imenovane inteligence. Če ni bilo njegovo dolgoletno pisateljstvo samo lov za honorarji, je moral iti dalje, do konca; moral je on, vsakdanjemu in praktičnemu življenju sicer neznan človek, gledati in videti dalje, kakor pa masa tiste navidezne inteligence, ki se lovi zgolj le za svojimi vsakdanjimi posli. Človek, ki se je rodil na „Klancu“ med bednimi kočarji in propadlimi rokodelci, se je vrnil med nje; pa ne zato, da se poniža do njih, temveč zato, da prižge v temnih dolinah luč poguma in samozavesti. Zato se je vrnil Cankar med svoje ljudi, da jih povzdigne do svoje višine, da jim pokaže luč Evrope, pred katero ugasne svetloba vaške leščerbe. In nikomur drugemu nego baš z revolucionarnim duhom prepojenemu mezdному proletariatu je moral podati svojo roko. Naravno je, da se temu kočarskemu zastopniku enakovredno pridružuje inteligent, porojen iz lastne moči sredi dimnikov in strašnih rudokopov — Etbin Kristan, demokratično zahtevajoč od svojih nasprotnikov: „Zahtevam v imenu vaših principov od vas svobodo, ki mi jo dolgujete, in katero vam jaz v imenu svojih principov odrekam!“

Drugačen je svet, ki stoji na nasprotni strani. Velika masa in sredi te mase inteligent. Ta inteligentni človek je malodušen vsled tega, ker se smeje tako, kakor se smeje njegova masa, ki se joče v prav tistih tonih, v katerih se

joče masa. Ni dvojbe, da je ta človek, ki stoji sredi te mase, politični talent, zelo vzprejemljiv in vsled tega znatno neokusen. Toda njegovo vsiljivo kričanje dokazuje predvsem eno: Ta katoliški inteligent dela zgolj mehanski, vsled tega ni zadovoljen sam s seboj. Lastno čustvo ubija zato, da se mu smeje in se mu joče njegova masa. On čuti, da se je ponižal, in čuti, da to ponižanje ni demokracija, ni socializem; tudi krščanski socializem ne!

V tem je ona velika, nepremostljiva načelna razlika med ohranjeno in zavrnjeno inteligenco. Samo dvoje je možno: smrt ali zmaga.

Ne le politični, temveč v prvi vrsti duševni je razkol; zaman iskanje za mostom. Vse vsakdanje fraze o nekakem sorodstvu so neiskrene in nelojalne. Dva duševna tabora se organizujeta, po zunanji velikosti in številu neprimerljiva; za to ne gre že danes, temveč za to, da se izrazita. Ta izrazitost bo mogoča šele, ko povsem padejo meje *sedanje* malomeščanske morale, ko pade tudi v vsakdanjem socialnem življenju vpliv posiljene in uniformirane inteligence.

Dva tabora sta, ki temeljita v velikih tendencah sveta. Akomodirana rimska cerkev hlepi po vladi in gospodstvu sveta; dejstva ni mogoče izbrisati niti s simpatičnim Mozesom niti s sorodnikom rimskega prava: z novim testamentom. Demokracija kulture, to je demokracija onih, ki jo zahtevajo in potrebujejo zato, da se uveljavijo, pa ne hlepe več po tem, da si pridobe za svoje cilje rimsko cerkev, njene dogme in njeno zunanjo bleščobo, temveč za tem, da se *sploh* ubranijo gospodstva, nesvobode in bede.

Boj za svobodo se pričinja; ta boj bo težji nego je bil kdaj: demokracija kulture in svobode naj ubije demokracijo demagogije!

As.

Socializem in inteligenca.

(Nadaljevanje.)

Naprednjaštvo, realizem, anarhizem so bila torej poleg socialno-demokratskega delavskega gibanja pota, po katerih se je seznanjevala češka inteligenca z idejami socialnih izprememb. In vendar se ni razvil v njenih lastnih krogih noben znamenitejši način mišljenja, ki bi ga mogli imenovati socialističnega. V kolikor se pojavlja tako mišljenje v nekaterih glavih, so to ravno le posamezniki, in ti so prisiljeni zateči se k delavskim organizacijam in listom, če hočejo za te ideje delovati in jih javnosti priobčiti. Ne spominjam se, da bi bil v vseh teh letih v kateri izmed čeških revij — izimši socialno-demokratske — objavljen spis, ki bi pričal o socialističnem nazoru pisatelja. Vzrok temu pač ne more biti samo ozkosrčnost uredništva, kajti imamo že dosti listov, ki so svobodno glasilo za vsakršne, tudi najsmelejše ideje. Prav gotovo zaman bi iskali v češki literaturi kako večje ekonomično, filozofsko ali moralno delo, prošinjeno s socialističnim duhom. Tistih par knjig, ki bi jih lahko semkaj prištevali, je

zopet zrastle naravnost iz srede socialne demokracije, nikakor pa ne iz samega ozračja češke vede in literature. Socializem pri nas nima svojih zastopnikov na znanstvenih stolicah, in tam, kjer se kažejo v literaturi kaki poskusi, so to izvečine le pojavi precej meglenih simpatij, izvečine čuvstvenih, ne pa trdnega, dozorelega prepričanja. Zadošča, če le nekoliko analizujemo n. pr. teh par čeških dram, ki privajajo delavstvo na oder.

Kako malo razumejo naši pisatelji razredni boj in kake filistrske, ali pa nemožno romantične predstave imajo o socializmu! V zadnjih desetih, dvajsetih letih se je pojavilo sicer precej poskusov, da realistično načrtajo delavsko življenje, toda kljub temu ni pravi češki proletarski roman še sedaj napisan, dasi mu je položil Gustav Pfleger temelj že pred štiridesetimi leti. Niti Šimáčkove črtice iz cukraren s svojimi zastarelimi nazori niti mistično-naturalistična sanjarjenja Šlejharjeva se ne morejo smatrati za kaj takega. Češka literatura se torej doslej ni naučila modernega delavca niti prav gledati in očrtati, kaj šele, da bi poskusila razumeti njegovo dušo in pojmiti ideje, za katere se on bori.

Ne bilo bi pa seveda vselej pravično, ako ne bi videli v tem nič drugega nego nebržnost in duševno zaostalost. Ti pojavi so čisto naravne posledice duševnih procesov, ki so se vršili na Češkem v minulem stoletju, in vsega našega posebnega položaja. Proti socializmu se stavijo tu čisto druge skupine gmočnih in moralnih sil nego drugod. Češke dežele so industrijske, vsled česar so se pojavili v masah proletariata prav kmalu ugodni pogoji za naraščanje socializma in je razvoj socialne demokracije napredoval nenavadno hitro. Srednji in višji sloji naroda so se pa razvijali pod čisto drugačnimi pogoji, nego so bili oni, ki so vstvarili buržoazijskega duha na evropskem zapadu. Na Nemškem, Francoskem, Angleškem in v Italiji je buržoazija vtelesila kapitalističnega duha v svoje življenje z vso njegovo prevzetnostjo in z golim hrepenenjem po uživanju, kakor hitro je dospela do svojih političnih in narodnih ciljev ter dosegla v državi odločilno moč. To pa zato, ker je bila nasičena v vsakem oziru in ni imela več nobenih idealov, za katere bi se borila. Mislecu, umetniku, pisatelju v teh deželah, če začuti v sebi odpor proti temu kapitalističnemu duhu, ne brani nič, da ne bi z obema nogama prestopil s tal buržoazijske kulture na tla idej, ki streme po zrevolucioniranju takega družabnega reda.

Pri nas pa je bilo drugače. Socialna demokracija ni imela pred seboj buržoazije, razvite tako krepko v svojem razrednem značaju. Ni bila pred vsem ta buržoazija velekapitalistična, kajti veliki kapital je bil in je doslej izvečine v rokah Nemcev in Židov, in svojega pečata ni vtisnil duhu in mišljenju češke buržoazije. Naš narod so prebudili k novemu življenju glavno tile štiri činitelji: inteligenca, malomeščanstvo, kmetje in delavci. Ko se je delavstvo začelo organizovati v socialno demokracijo, je imelo pred seboj ostale tri prej imenovane sloje, izmed katerih ni nobeden kazal v svojih nazorih prave buržoazijske nature. Ti trije sloji, inteligenca, malomeščanstvo in kmetstvo, se med seboj še niso ločili po svojih razrednih interesih in so speli vsi trije proti skupnemu

narodnemu idealu, ki je bil pobarvan precej romantično, ker je imel obnoviti preteklost. Ta idealizem se je pojavljal tem krepkeje, čim manj so bili ti sloji nasičeni v svojem narodnem in političnem hrepenenju. V tem idealizmu so bile obsežene zahteve, nade in sanje naroda, ki je bil po neizmerni katastrofi zbujen k novemu življenju, ki si je brez uspeha poskušal priboriti svojo nekdanjo politično samostojnost in je bil v vsem svojem razvoju oviran od nemške nadvlade. V teh razmerah v češkem narodu ni moglo nastati ono trpko nasprotje med duhom kapitalistične buržoazije in med duhom socializma, kakor po drugih deželah. Sloji, gospodujoči v narodu, so sami čutili pritisk, saj je bilo celo konservativno plemstvo oni sloj, ki je v letih šestdesetih začel radikalen boj proti avstrijski državi! Isti židovski velekapitalist in isti nemški birokrat, ki je tlačil češkega delavca, je držal v gospodarskem in političnem tlačanstvu tudi češkega obrtnika in kmeta.

V kolikor so torej v češki inteligenci bili socialno misleči ljudje, v teh razmerah niso čustvovali samo z zatiranim delavcem, ampak so smatrali ves narod kot zatirano celoto. Vedeli so o socializmu, ali mislili so si menda: to je svetovni problem in celega sveta stvar je, da ga razreši, mi Čehi se mu pa ne moremo posvetiti, ker je zdaj za nas prvo, da si zgradimo novo narodno življenje. Ta način mišljenja se zrcali zelo jasno v spisih Svatopluka Čecha. Pesnik, ki je videl v „Evropi“ pod vtisom pariške komune svet na robu socialne revolucije, ni prišel, ko je pisal svojega „Lešetinskega kovača“, v svojem socialnem nazoru dalje kakor, da vidi v kapitalizmu le tujega prihajča, ki brutalno v blato tepta stare navidezno idilične oblike življenja našega ljudstva. Pa tudi v „Pesmih sužnjika“ spleta se zelo nejasno tlačjenje naroda v celoto z zatiranjem posameznih razredov.

Izkratka reči hočem, da je češki narod v svojem političnem in gospodarskem ponižanju od svojih najboljših in najnaprednejših sinov zahteval za svojo splošno stvar toliko zanimanja, požrtvovalnosti in dela, da čisto naravno ni moglo preostati mnogo zanimanja za stvar delavskega ljudstva. To stanje se bode seveda izpreminjalo v tej meri, v kolikor bo češki narod pridobival na ekzistenčni zagurjenosti ter na politični in gospodarski moči; v isti meri, v kakršni se razvije v njem prava kapitalistična buržoazija in njen duh, se nasprotno razvije tudi duh socializma, ki ga okrepe duševni delavci s svojim pristopanjem k socializmu.

(Konec sledi.)

Oskar Wilde.

Priobčil dr. Ivan Prijatelj.

(Nadaljevanje.)

Umetnost se požlahnuje edino sama po sebi. Podobnost z resničnim svetom je za njene kriterije absolutno indiferentna. Umetnost je poprej koprena nego zrcalo življenja. Ona pozna cvetove, ki jih ni na nobenem vrtu, in tice, ki jih še ni videl noben gozd. Sama gradi svetove in jih uničuje in je v stanu s škr-latno nitjo potegniti mesec na zemljo. Razpolaga umetnost z oblikami, ki so prijemljivejše od življenja, in ima v svoji zalogi tudi praoblike, proti katerim so vse znane in resnične samo kopije. Umetnost ve, da priroda ne priznava nikakih pravic; umetnost se ne ponavlja v oblikah. Kakor jo je volja, vstvarja divne čudovitosti, a kadar zove k sebi odurne mōre in pošasti, prihajajo pokorne k njej. Umetnost ukazuje, da se po zimi razcvitajo mandeljnova drevesa in sneg, njenim zapovedim poslušen, pada na polje v zlatu se kopajočega žita. Na njen migljaj polaga mrzaz svoje srebrne prste na zardela lica žarnega leta in se iz libijskih dolov zgrinjajo krilati levi; Driade gledajo radovedno iz goščave, ko gre umetnost mimo, in kosmati favni se ji veselo smejo nasproti. Božanstva jo s sklonjenimi glavami slave, in centavri dirjajo ob njeni desni in levi.

*

Priroda ni vseh nas pramati. Poprej bi jo mogli nazvati naš produkt. Zakaj samo v naših možganih se vstvarja in živi. Stvari ekzistirajo, ker jih vidimo; kar pa vidimo in kako vidimo, to vse zavisi od artističnih smeri, ki vplivajo na nas. Velik razloček je naposled v tem, ako samo vidimo zunanji svet, ali pa ga tudi opazujemo. Nihče še ni videl ničesar, ako ni opazil lepote stvari, ki jo je videl. Šele takrat in samo takrat začenja ogledovana stvar ekzistirati. Danes vidijo ljudje na primer meglo, pa ne zato, ker megla sploh ekzistira, ampak zato, ker so nam slikarji in pesniki odkrili tajinstveno njeno lepoto. Verjetno je, da je bila megla v Londonu od pamtiveka, celo gotovo je bila. A nihče je ni videl in zato nič ne vemo o njeni takratni ekzistenci. Začela je ekzistirati šele potem, ko jo je odkrila umetnost.

*

V umetnosti ni nikakih splošnih veljavnih resnic. Resnica v umetnosti je nekaj, čigar negacija je ravnotako resnična.

*

Kaj je sploh resnica? Na polju vere resnica ni nič drugega, nego preživljeno mnenje. Na polju znanosti: poslednje odkritje. Na polju umetnosti: naše poslednje vsposobljenje ali razpoloženje.

*

V dobro urejeni demokraciji mora biti vsakdo aristokrat.

Očiten paradoks je, a nič manj resničen, da življenje bolj posnema umetnost, nego umetnost življenje . . . Velik umetnik vstvarja izvesten tip, a takoj se ga življenje poprime in ga posname in popularizira v vsem dostopni obliki. Niti Holbein niti Van Dyck nista našla na Angleškem tega, kar sta nam tekom časa podala. Svoje tipe sta preživela v sebi, a radovoljno posnemajoče življenje je dobavljalo mojstroma svoje modele. Grki so vedeli to vsled svojega obrazujočega inštinkta. In stavili so kipe Herma ali Apolona v sobo mlade žene, da bi ta ob času razkošne radosti in potem ob času trpljenja ogledovala dela umetnosti in rodila otroke, enake po lepoti kipom. Vedeli so Grki, da jemlje življenje ne samo celo vsebino duha, globino misli in čuvstvenost, mir duše in njene boje od umetnosti, ampak da se tudi v linijah in barvah ravna po njej in zna posnemati strastno vitkost Fidijevo in gracijo Praksitela . . . Na ta način se tudi da motivirati nerazpoloženje Grkov do vsakega realizma. Trpeli ga niso iz socialnih ozirrov. Slutili so, da realizem ljudstvo neizogibno grdo naredi, v čemur so imeli prav. Mi si danes prizadevamo poboljšati usodo ljudstva, ker skrbimo, da ima čist zrak, jasno solnčno svetlobo, zdravo vodo in gradimo zanj grde, nage barake. A to vse samo ozdravlja in ne polepšuje. V to je potrebna umetnost.

Vrhutega niso pravi učenci velikega umetnika njegovi posnemovalci, ampak edino le oni, ki postajajo enostavno nekakšna dela njegova.

In zraven še nekaj: življenje je najboljši, da, celo edini učenec umetnosti . . .

*

Življenje pristopa k umetnosti z zrcalom in oblikuje po njej nenavaden tip slikarjev ali kiparjev, ali v faktih vstvarja pesnikove sanje.

Filozofsko izraženo pomeni isto, da je podlaga življenja — energija življenja, ali kakor bi rekel Aristotel, ni nič drugega nego „*borba po izražanju samega sebe*“. Umetnost vstvarja neprestano najraznovrstnejše oblike, da se v njih izrazi življenje. Teh oblik se polašča življenje in se jih poslužuje, naj bi tudi bili življenju samemu smrtno nevarni. Mladenci so mrli v samomorih, ker je tako umrl Rolla ali Werther. Treba si je samo poklicati v spomin, za kaj se imamo zahvaliti hoji za Kristusom ali za Cezarjem.

*

Ljudsko življenje! Ah, nič redkejšega ni na svetu kakor to! Večina ljudi ekzistira, a ne živi.

*

Največji talent velikih ljudi je njihov uspeh.

*

Skozi zaslone umetnosti gledamo na pretekle veke. Umetnost pa je že vedela, kako se vselej skrije resnica.

*

V stvareh velike važnosti je važen njih stil, ne pa njih verjetnost,

Samo velikim mojstrom peresa se je posrečilo doseči popolno temnost svojega sloga.

*

Biti naraven, se pravi biti splošno razumljiv. A biti splošno razumljiv pomeni isto, kakor ne biti več v nobenem oziru umetnik.

*

Laž je tako kakor poezija — umetnost; obe pa sta — kakor je že Platon trdil — v sorodu. Stremita namreč obe po najfinejši dovzetnosti in ljubezni čisto brez samoljubja.

*

Res je naše pokolenje degenerirano; saj smo prodali svojo prvorojenost za skledo — faktov.

*

Noben velik umetnik ne vidi stvari takih, kakršne so v resnici. Zakaj s tem bi prestal biti umetnik.

Vzemimo popolnoma moderen primer!

Dandanes vse ljubi izdelke japonske umetnosti. Kakor da bi res kdo verjel, da Japonci v resnici tako živijo, kakor jih kaže njih umetnost. Ko bi to bilo res, bi ne razumeli ničesar iz japonske umetnosti. Zakaj Japonci so silen produkt posameznih svojih umetnikov. Ako primerjamo moške in ženske Hokusaja ali Hokeja ali kakšnega drugega z živimi Japonci, takoj zapazimo, da ni niti najmanjše podobnosti med njimi. Ljudje, ki živijo na Japonskem, so podobni povprečnemu Angležu, kar je istovetno z brezmejno trivialnostjo; nič ni spomina vrednega v njih. Pravzaprav je cela ta Japonska samo izmišljotina. Take dežele in tudi takih ljudi ni. Neki naš slikar je popotoval tjakaj v krivi nadi, da tam zagleda Japonce! A vse, kar je videl in mogel slikati, so bile samo pahljače in lampijoni. Deželanov ni mogel najti . . . Možno ni vedel, da Japonci niso nič drugega nego slog v umetnosti, z drugimi besedami, prelestna fantazija umetnosti.

Ako želi kdo videti kaj japonskega, mu ni treba na vrat na nos romati v Tokio! Nasprotno! Ostanje naj doma in se poglobi v umetniško produkcijo nekaterih Japoncev.

*

Bilo bi že enkrat treba prekratiti svojevoljnost naših časopisov in pisarjev; upam, da se to naposled zgodi. Prinašajo nam samo banalne, nage fakte, vzbujajoče splošen upadek lepote. Polni nizkih, prizemnih nagonov popisujejo natančno greške malih človečkov in naštevajo z značilno vestnostjo neizobraženca točne in suhe podrobnosti iz življenja ljudi, ki ne vzbujajo prav nobenega zanimanja.

Umetniku so življenjski fakti samo motivi, ki jih je treba preobraziti v lepe oblike, da se vidi teh faktov pisanost, čudovitost in njih resnična, etična vrednost. Iz njih umetnik gradi resničnejši svet, nego je faktični, ter vzvišenejši in plemenitejši. Kdo se mu upa potegniti meje? . . .

Fakti, že predrzno prodirajo ne samo v zgodovinarstvo, ampak tudi v sfere fantazije in v kraljestvo poezije. Njihova mrzla sapa se vlega na vsa polja. Fakti so, ki v prvi vrsti delajo iz ljudstva — tolpo.

*

Ako nič ne ukrenemo, da se sedanje oboževanje faktov do dobrega odpravi ali vsaj omeji, se bo zgodilo, da bo umetnost uvenela in se lepota izselila v daljave . . .

*

Kadar človek dela, je igrača. Kadar vstvarja, je pesnik. V tem je vsa človeška skrivnost.

*

Forma je vse. Skrivnost življenja je v njej. Daj svoji žalosti izraz v formi, in postala ti bo ljuba. Daj izraz svoji radosti, in nezaslišano jo povečaš . . . Ne samo da forma vstvarja kritični temperament, ona poraja iz sebe tudi estetični zmisel; nikjer ni v zmoti, vedno je lepa . . .

Začni s češčenjem in kultom forme, in nobena skrivnost umetnosti ti ne ostane prikrita . . .

*

Vse to delo domišljije je najpoprej delo misli in volje. Noben pesnik ne poje zato, ker mora, vsaj noben velik pesnik ne. Zakaj on vstvarja, ker vstvarjati želi, Tako je bilo in bo na vse večne čase. Ni torej umetnosti brez razsodka.

*

Krivo mnenje je, da se strasti umetnikove izražajo v njegovem umotvoru. Umetnost je vedno veliko bolj abstraktna, nego se misli. Oblika in barva govorita o obliki in barvi — in o ničemur drugem.

*

Resnični umetniki ekzistirajo samo v tem, kar so vstvarili. Kot ljudje niso vsled tega prav čisto nič zanimivi.

*

Dva tipa umetnikov sta: eni prinašajo s seboj odgovore, drugi vprašanja. Moraš se tedaj zavedati, med katere spadaš, med one, ki odgovarjajo, ali med one, ki vprašujejo — zato ker vpraševalec nikoli ne odgovarja. Tudi dela so, ki čakajo in ostajajo dolgo nerazumljena — ker so odgovori na vprašanja . . . ki jih še nihče ni stavil.

Včasih prihajajo vprašanja za odgovori in to jako pozno . . .

*

Klasiki so oni pisatelji, ki zna o njih vsakdo govoriti, ki pa jih nihče ni v stanu čitati.

*

Včasih se zdi, da se ponavljata v svetovni zgodovini samo dve važni izpremambi; prva je pojav novega tehničnega sredstva v umetnosti, a druga vstop

nove individualnosti v umetnost. Kar je bila za Benečane iznajdba oljnatega slikarstva, to je bil za pozno grško kiparstvo obraz Antinoja.

*

V umetnosti ni špecialnosti. Prava umetniška uprizoritev kakega dramatičnega dela mora v vsaki podrobnosti nositi znamenje izključno enega človeka, in to človeka, ki ne škicira in ne dirigira samo vseh podrobnosti v zmislu celote, ampak ki tudi nadzoruje, kako vsaka posamezna oseba nosi svoj kostum.

*

Kadar gre za vlado nad narodi, se je še mogoče prepirati o tem, ali stoji monarhija nad anarhijo, ali republika nad monarhijo. Gledališče pa rabi absolutno vlado prosvetljenega despota. Tehnično delo se da razdeliti med nekoliko oseb; duh, ki vse vodi, mora biti eden.

*

Ni umetnosti, kjer ni stila, ni pa stila, kjer ni individualnosti. Individualnost pa tvori samo posameznik. Res je, da je Homer že našel stare balade in povesti, da je Shakespeare črpal iz kronik, novel in igrokazov. A vse to je bilo za enega kakor za drugega sama snov.

Čimbolj se poglobljaš v življenje in umetnost, tem določneje spoznaš, kako za vsakim misterijem stoji posameznik in kako posameznik dela svojo dobo.

*

Kar se tiče Pavla Bourgeta, „mojstra psihološke povesti“, se mora reči, da je tega človeka omotala ideja, da se dasta moderni moški in moderna ženska v različnih beletrističnih vrstah analizirati do poslednje koščičke. Ali kar je res zanimivo v ljudeh iz „boljše družbe“ — to je pravzaprav maska, ki jo nosi vsakdo, ne pa resničnost, skrivajoča se za masko. V nekem oziru je to graja, a treba je priznati, da smo vsi ravno iz takega materiala. Naš Falstaff ima nekaj hamletovskega na sebi, a naši Hamleti še več Falstaffskega. Groboveseli vitez ima napade plahe melanholije in mladi kavalir pogoste izbruhe rufijanske razbrzdanosti. To, kar nas medsebojno loči, prihaja od slučajnosti, podrobnosti, od različnosti oblek, manir, barve glasu, religioznih prepričanj, navad, poze itd. Čimbolj preiskuješ ljudi, tem temeljiteje spoznaš, da se ni izplačalo preiskovati. Naposled zadeneš pri preiskovanju na nekak splošen nestvor, na takozvano ljudsko naravo. In ni to prazna sanja pesnikov, da so vsi ljudje med seboj bratje, ampak bridka, ponižujoča resnica.

O tem bi končno mogli marsikaj povedati oni, ki so kdaj stregli bolnikom . . .

Dalje s'edi.

Pregled.

Gospodarstvo.

Če bi ne bili v dobi političnih bojov in volitev, bi bili skoro lahko veseli tega čilega gibanja, ki ga opažamo zadnje mesece na gospodarskem polju med Slovenci. Klerikalna stranka obeta rešitev vsem slojem, zlasti slovenskemu kmetu; liberalna stranka se v gospodarskem oziru modernizuje; poraja se celo slovenska gospodarska stranka in pravi, da nam prinaša novo dobo . . . Pri tem vstajajo projekti in načrti, originalni in prevzeti od drugod, ter raztrosajo polna perišča zlata med ljudstvo . . .

Snujejo se nove organizacije. Gospodarski se naj organizujejo vsi sloji naroda, vsak zase, samostojno. Trgovci, obrtniki, rokodelci, kmetje — vsi zase in samostojno.

Najzanimljivejše so pri tem še kmetijske organizacije. Obrtniške so le enodnevne in se ne vzdržijo čez dobo volilnih bojov, kmečke organizacije pa se lahko ukoreninijo in obstanejo.

Zanimljive so te organizacije tudi zato, ker so znamenja dobe, ker nam pričajo o našem gospodarskem življenju in položaju. Indirektno seveda nas poučujejo tudi o političnih ciljih in težnjah raznih političnih strank.

Ponekod se ta indirektni smoter postavlja ostentativno v ospredje; na škodo gospodarskemu principu seveda.

In zato bo ostalo v pretežni večini slučajev in gospodarsko-organizacijskih poskusov le pri besedah; beseda ne bo meso postala! —

Poskusi so vse to, kar so zasnovali politične organizacije v zadnjih mesecih na gospodarskem polju. In jeden najznačilnejših poskusov je v tem oziru „slovenska gospodarska stranka“. Ako naj pridevnik „gospodarska“ kaj pomenja, tedaj je ta stranka lucus a non lucendo. In sicer vsled tega, ker je za gospodarsko stranko treba še nekaj več, nego je geslo „svoji k svojim“; kajti tudi to geslo ne more veljati absolutno in ne za vse slučaje. Treba je neke višje direktive, katere pa nova stranka ne pozna. Nova stranka se zato mora izgubljati in izčrpavati v neznatnih podrobnostih — celotnega ničesar vstvariti ne more, ker nima potrebnih idej niti potrebnega pregleda. Kakor je v političnem oziru bila in ostala stranka dnevnihotic in zafrkacij, takšna je tudi postala v gospodarskem oziru. Ime samo je rešiti ne more!

„Delo“, mesečnik, ki ga urejuje R. Šega in ki je namenjen obrti in industriji, je drugi poskus navedene vrste. Ali ga je bilo treba? Obrti in industriji za naše razmere dobro služi Trgovski in obrtni vestnik. To vendar ni gospodarsko, če se za eno in isto idejo po nepotrebnem pehata dva, dočim bi jo uresničil en sam činitelj. Članki niso mnogo vredni; notice so posnete iz dnevnih časopisov. Ali naj bo naloga gospodarskega znanstvenega zbornika — pa četudi le slovenskega — zgolj ta, da se zbirajo in v mesečni zbirki objavljajo drobne

gospodarske novice?! Spoznavamo pač, da tudi temu poskusu nedostaje potrebnega razgleda po gospodarskem življenju — da se mora tudi ta poskus zadovoljevati z drobnjarijami. In Slovenci smo v gospodarskem oziru že toliko napredovali, da si moramo želeli kaj boljšega.

Tretji poskus: „Zadruga“. Glasilo „zadružne zveze v Celju“. Mesečnik, ki je prevzel dedščino po Lapajnetovi „Slovenski zadrugi“. Čas je bil, da je to podjetje prišlo v mlajše, krepkejše roke. In pametno je, da so izdajatelji svoj program takoj v početku omejili na predmet, ki je za nas aktualen — na zadružništvo. Ne izključujejo drugega narodno-gospodarskega čtiva; le poudarjajo, kaj je njihova skrb v prvi vrsti. Takega glasila pa potrebujemo; vodijo ga razumne moči — ergo mora uspevati v danih razmerah. —

O tendencijah gospodarskega razvoja v srednji Evropi nas poučujejo nekatera interesantna dejstva.

Srednjeevropsko gospodarsko društvo (mitteleuropäischer Wirtschaftsverein) razmotriva vprašanje, kako naj bi se uvedel mednarodni žiropromet med Nemčijo in Avstrijo, torej med državama, ki imata različno denarno veljavo. Začetek je pravzaprav že storjen; kajti maja l. 1906. je bil oživetvorjen žiropromet med klijentelo berlinske „Deutsche Bank“ in med klijentelo avstrijskega poštnohramnišnega urada. Vodstvo imenovanega prometa naj bi imela navedena zavoda. Ako se na Nemškem vpelje poštni čekovni promet, kakor ga je ob rečeni priliki zahteval avstrijski pogodnik, bo v doglednem času uresničena omenjena denarno-prometna zveza.

Avstrijsko justično ministrstvo izdeluje načrt zakona, ki naj olajša menični protest. Vzor izpremembe bi bila osnova zakona nemškega državno-justičnega urada (Reichsjustizamt).

V septembru l. 1906. se je vršil v Milanu kongres trgovinskih zbornic ter trgovskih in industrijskih društev, na katerem je bilo sklenjeno, naj se sproži pri vladah misel, da se vstvari svetovno menično pravo. Starešinski kolegij berlinskega trgovstva se je tega sklepa z vso vnemo oprijel in državnega kancelarja naprosil, naj nemška državna vlada povabi vnanje vlade na mednarodno konferenco trgovcev in juristov, kjer bi se določili temelji za takšno svetovno menično pravo.

Smele in dalekosežne misli! . . .

Dr. D.

Politika.

Novo ustanovljena organizacija mladih se imenuje „Slovenska gospodarska stranka“, ki je objavila v svojem glasilu „Nova Doba“ sledeči program:

1. Narod je v današnjem stanju razvoja človeštva najnaravnejša skupina; zato je sodelovanje na narodnostni podlagi najlažje izvedljivo in najuspešnejše.
2. Boj med narodi je v prvi vrsti gospodarski boj. Uspešno ga bije le gospodarsko bolj razvit narod.

3. Gospodarsko krepek narod se dviga neprisiljeno in hitro tudi kulturno. Blagostanje je najvarnejše jamstvo za duševno neodvisnost.

4. Narod se dvigne s tem, da se vsi sloji, ki se z delom žive, gospodarski dvignejo.

5. Svoje sile zajema narod iz sebe. On je izvor vseh pravic. On je suverenski.

6. Stanovi so si med seboj enakopravni. Predprave narodov, stanov ali posameznikov so krivične.

7. Umetne meje kot nenaravne razdružujejo narodovo celokupnost.

8. Naš politični cilj je narodova avtonomija.

9. Kot maloštevilni narod stremimo za zbližanjem s sorodnimi nam narodi, v prvi vrsti z jugoslovanskimi in slovanskimi sploh. Zbližanje bodi gospodarsko, kulturno in končno tudi politično.

10. Do pravega spoznanja in uporabe svojih sil nas privede izobrazba.

11. Vsa izobrazba naj se vrši v zmislu najnovejših pridobitev znanosti in vede.

12. Šola odgovarjaj potrebam naroda in ga vzgajaj za socialno in gospodarsko življenje.

13. Znanstvena in npravna vzgoja zahteva telesno zdravje in ukrepljenje.

14. Stremljenje naše politike je močna, vseslovenska gospodarska organizacija, ki naj bide z vsemi močmi in najracionalnejšimi sredstvi brezobziren gospodarski boj proti vedno napredujočim tujcem na naši slovenski zemlji.

Nova stranka hoče v prvi vrsti gospodarski razvoj in napredek Slovencev. Tudi mi smo zato s svojega stališča: kajti narod, ki še ni zrel za kapitalistično produkcijo, tudi ni zrel za socializem. Zahtevamo samo, da slovenski kapital v boju z nemškim in laškim ne zanemari delavskih zahtev, ki jih upravičuje in utemeljuje duh časa. Slovenski kapital se ne sme dvigati na škodo in z žrtvami produktivnih slojev slovenskih. Slovensko delavstvo ne more in ne sme podpirati kapitalistov, ki ne bi uporabljali pri svojih podjetjih racionalnih gospodarskih oblik, in ne sme opuščati zaradi njih upravičenih svojih zahtev. Gospodarsko slabo stoječe delavstvo je tudi slab konsument. Iz tega razloga je treba umevati tudi krilato geslo: Svoji k svojim! preišljeno, ako naj pomenja gospodarski napredek slovenske družbe. Malomeščanski narodni radikalizem je gospodarsko škodljiv in moralno korumpiran, ako ne temelji na solidni gospodarski podlagi in socialni zavesti.

Socializem.

Češka socialna demokratična stranka je imela svoj sedmi strankarski zbor decembra meseca 1906. Na Češkem socialistična stranka vsled zelo razvitega gospodarskega in duševnega življenja silno napreduje. Zadnje leto je stranka vsled volilnopravnega boja mnogo pridobila, njena organizacija je postala orjaška in njen zadnji strankarski zbor je dokazal njeno zrelost. Stranka šteje približno

120.000 organizovanih pristašev in število njenih organizacij je poskočilo na 1537. V agitatoričnem oziru so češki socialisti dosegli višino, ki jo je pri naših malih razmerah komaj pojasniti. Nič manj kot 30.600 shodov je priredila stranka v zadnjih letih. Tudi njeno časopisje se je silno razmnožilo: 3 dnevniki, 21 političnih in 30 strokovnih listov. Brošur in knjig je izdala 349.930 in poleg tega še 134.250 koledarjev.

Na zboru se je poudarjalo, da izvojevanje splošne volilne pravice ne pomeni drugega kot omogočitev nadaljnjega demokratizovanja državne uprave. Sedaj gre v prvi vrsti zato, da se izvojuje tudi ženam volilno pravico in pribori *enakopravnost* nenemških narodnosti z nemško. Češki socialisti krepko poudarjajo svojo narodnost in vsled tega je prišlo v zadnjih časih med njimi in nemškimi socialisti do razporov. Kakor znano, je na priliko na Dunaju nad 300.000 Čehov — največ delavcev — ki prav tako nimajo nobene javne češke šole, kakor Slovenci nobene slovenske v Trstu.

In kakor se tržaški italijanski socialisti ne ogrevajo za tržaške slovenske šole, prav tako se ne ogrevajo nemški socialisti na Dunaju za češke. In vendar mora tu postati jasno, da slovanske, če tudi majhne narodnosti, ne morejo odnehati, temveč baš v imenu socialistične solidarnosti in lojalnosti za sebe zahtevati prav istih pravic, kakor si jih lasti in ima nemška narodnost.

Francoska socialistična ministra sta dokazala, koliko premore socialistično delo tudi že v demokratični meščanski družbi. Sodrug Viviani je kot delavski minister izvršil na polju uprave in kompetence celo delo. On je bil, ki je pokazal svetu, kakšno naj bode v resnici delavsko ministrstvo. Delavsko ministrstvo ima doslej le demokratična Francija. Že misel sama je socialističnega izvora, ki se je rodila v glavi revolucionarja iz leta 1848. Louis Blanca. Viviani, sedanji francoski delavski minister, pa je šel v svojih načrtih dalje. Kakor pripoveduje Eugène Fournière, je dejal ta socialistični oportunist v poslanski zbornici, ko je utemeljeval proračun za svoje ministrstvo: Nečem biti konkurzni oskrbnik ponesrečenega invalidnega zakonodajstva. S tem je hotel dopovedati, da hoče imeti ministrstvo, ki bo res kos svoji nalogi: Varovati interese delavcev, ki mnogokrat žrtvujejo družbeni produkciji svoje življenje, svoj edini kapital, s katerim operirajo v vsakdanjem boju za obstanek. Tudi francoski socialistični naučni minister Briand je dosegel s svojo cerkveno politiko lepe uspehe. V boju z Vatikanom se je izkazal kot izveden in takten mož, kakršnega ni pričakovala Evropa tedaj, ko je stavil v zbornici poslancev svoj predlog za ločitev cerkve od države. Baš v tem perečem vprašanju, ki ga je že rešil malone do konca, se je izkazal prezirani socialistični advokat kot tanko čuteč človek, ki mu je tuja brutalna strast in malenkostno strankarstvo. Kljub vsem strankarskim sklepom se kaže, kako blagodejno vpliva razumna taktika socialistične misli na meščansko družbo, kako počasi in zavestno se s tako politiko odstranjuje izrastke brutalnega, pohlepne kapitalizma.

Ljubljanski občinski svet se je končno po dolgem drezanju povzpel tako visoko, da je sklenil izpremeniti zastareli občinski volilni red. Več se ni moglo pričakovati od malomeščanske politike kot četrto kurijo. Modernega duha se ni pokazalo v nobenem referatu. — Tudi *tržaški občinski svet*, ki je ob enem deželni zbor, je sklenil reformirati zastareli in času neprimerni volilni red. Pokazal pa je, da ta zbor kljub svoji liberalno-nacionalistiški sestavi ni zmožen demokratično misliti. Delavstvo in slovenstvo se skuša s tem novim volilnim redom ubiti. Slovenski poslanci, če tudi pristaši reakcije in nazadnjaštva, so bili primorani obstruirati. Obstrukcijo pa pomeni v tržaškem deželnem zboru že slovenska beseda. Že ta malenkost sama dokazuje, kako potrebna je za Slovence narodna avtonomija.

Književnost.

Dr. Josip Vošnjak: Spomini. Drugi zvezek. 1868—1873. Izdala „Slovenska Matica“ v Ljubljani 1906.

Dr. Vošnjakovi Spomini so važen prispevek k politični zgodovini Slovencev, ki nam podajajo marsikakšno zanimivost in značilno podrobnost iz tedanjega javnega in zasebnega življenja. Veliko pa je tudi stvari, ki so za druge neporabne in imajo le čisto osebno vrednost. Ali bi ne mogel pisatelj nadaljevati s svojimi Spomini do dobe, ko je zapustil politično polje?

Joža Ivakič: Književni rad Josipa Kozarca. Založilo uredništvo „Narodnega glasa“ v Karlovcu 1907. Cena 20 h.

Brošura opisuje življenje in knjižno delovanje lani umrlega hrvaškega realističnega pisatelja Josipa Kozarca. Natančneje se analizujeta zlasti spisa „Mrtvi kapitali“ in „Med svetlobo in temo“, v katerih vzbuja Kozarac svoje rojake Slavonce, naj se vrnejo k svoji rojstni zemlji, naj jo racionalno obdelujejo, da se povzdignejo gospodarsko in нравno.

Pot za razpotjem. Roman. Spisal dr. Jos. Šorli. Založil Kleinmayr in Bamberg. Cena vezani knjigi 3 K. — Roman Pot za razpotjem je nekaka socialna slika iz sedanjih dni. Slika nam v prvi vrsti razmere nižje duhovščine, pehajoče se za svojim avanzma. Vmes prihajajo močni individualisti, ki se upirajo banalnemu, posvetnemu življenju vaškega kaplana. Dr. Šorli ima princip „nadčloveka“ ali „človeka in pol“, ki se mora preje onesnažiti, predno se umije. Gotovo je to precej verjetna tendenca, ki pa postane dolgočasna in nalezljiva, če je preveč. Če hočemo roman Pot za razpotjem umevati kot socialno podobo, moramo kot čitatelji pridati sami marsikaj. Slika je namreč površna in v umetniškem oziru nepopolna. Romanu se pozna naglica, s katero je pisan. Vsled tega precej površnosti. Tista sodnikova žena kaže značaj vlačuge; ne dvomim, da so tuptam take žene naših inteligentov; zato ne gre. Gre zato, razjasniti ozračje, v katerem se rode take žene inteligentov. Tega dr. Šorli ni izvršil. Ko prečitamo roman, nam ne ostane nobena jasna slika; zaman iščemo v knjigi tudi tistega intimnega opazovanja, ki bi nam napravilo snov domačo, gorko.

„Pot za razpotjem“ je socialna podoba, interesantna in poznata, toda nepopolna in zelo prevratna; to je brez luči in bliščeče perspektive. Kot umetniško delo moramo roman ceniti tako kot površno črtico, brez globokega psihološkega umevanja, in kar je glavno — brez pozitivne vsebine.

Brez dvoma bo roman kljub svojim hibam lepo berilo, ki bo dajalo povod raznim pozitivnim stremljenjem in mislim.

A. P.

Tribun.

Emile Verhaeren.¹ Preložil dr. Ivan Prijatelj.

Ko silna debela razkavih dreves,
ki jih sred mest ljubili naši so očetje,
stoji med nami on, mogočen, ves prevzet je,
prešinjen ves od sil neznanih zvez.

Kot dete rastele je na temnih trotoarjih
mrtvaškega predmestja, bolnega od gob,
kjer človek vsak je s kletvijo bil rob,
kjer mu po ječah je zapah bil varih.

V prostorih delal je, kjer zrak celo bolan,
obraz mračan je, sključene so vse podobe,
kjer se za mizo vseda beda vsaki dan,
vse to — od kdaj! vse to — do ktere dobe?

Potem namah je skočil v borbe burni svet,
ko narod lomil dolgoletne je pregrade
in dvigal pest je na usode kip proklet,
jema! v naskoku zlate je fasade,
in je dežil med kamne zmešan gnev,
gasil po oknih luči je odsev
na ceste sipal zlate balustrade
in kras neštet.

Beseda je njegova kakor kri,
ko ostra žela, sikajoča neprizanesljivo;
in srd in jeza in ljubav drži
v objemu misli mu in šviga poželjivo
mu krog idej!

Njegova misel razbesnjena
je vsa ognjena,
iz volje zlita vsa in iz strasti brez mej!
Ko vihra mu je gesta, kadar treba
metati sanje svetu v dno srca,
zdaj se primerjati krvavi setvi da,
zdaj je ko blagodejni dež spod neba.

Potem je kralj postal čarobnega poguma,
se dvigal in se dviga še, kam? — sam ne vel!
njegova moč je sveža, mlada, je brez uma,
pozabil sam je, kje izhod je nje.

Ko da ves svet je čakal, da on vstane,
srca drhte, da le obraz se njemu zgane:
On groza je, pogin, smrt, kri in led,
on je ljubezen, volja, mir in red,
v njem je skrivnost samotne volje,
ki kuje kladiva velikih del,
in tak ponos, ki le v nesmrtnih dušah polje,
s krvjo zapisati je v večnost smel.

A glej, zdaj stopil na svetovno je razpotje,
kjer stara pota križa novi pot,
pot jutrišnjih prvakov tod je
k bleščeči, bogve kakšni zarji pot je tod.
On velik že zato je, ker prepuščal strasti
se s celo je deviško dušo brez dvomov,
ker sam poslednje svoje ne pozna oblasti,
ne bliskov, od usode danih mu darov;
ker ves uganjka je brez najdene rešitve,
ker od glavé do nog pogreznjen v narod je,
ker le od naroda živi in vodi bitve,
od njega tudi umrje.

In naj po delu dokončanem tudi v miru
izgine v žalnem, prazničnem večeru;
psovan, česčen od njih, ki jim je služil tu,
čas gre, današnja ura drugemu pripada,
proroške geste, apostolskega glasu
njegovega sedanjost ne ume premlada;
on gre odtod, a pride spet, ker ni umrl,
predaleč že v bodočnost z duhom je prodrl
in v svojih zlatih morij reke,
da padajoče bal bi se oseke,
ki redno jo valovom nosi slednji dan;
njegova moč na dnu je doli; Ocean
le ziblje nje odseve tisočere,
resnice pa njegove misli, vere
postale mozeg, mišice so in meso;
obžaril vse življenje z lučjo je svojó,
poslej razvito je in vsem ljudem očito,
kar bilo prej je le v njegovih mislih skrito.

¹ Iz zbirke: Emile Verhaeren. Les forces tumultueuses. Paris 1902.